

УДК 340.112

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.111>

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ ПРАВ ЛЮДИНИ

Щербай І.,

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська політехніка»
асистент кафедри ТПК
ORCID ID: 0000-0002-0868-3411*

Щербай І. Поняття та сутність прав людини.

Розвиток прав і свобод людини є неодмінною складовою сучасного суспільства. Світ побудований на дотриманні певних прав, адже, якщо їх не дотримуватися, почнеться хаос. У 2022 році ми чітко бачимо до чого призводить недотримання країною своїх прав і порушення чужої територіальної цілісності. Країна «сусід» несе хаос у весь світ руйнуючи все і всіх на своєму шляху. Але цивілізований світ неодмінно зупинить пройдисвіта і він понесе відповідальність за всі злочини.

Ментальність формується людською спільнотою шляхом культурологічного розвитку. Це формування стає підґрунтям, базою правових можливостей людини у конкретному регіоні. Тобто правові можливості людини у кожному регіоні можуть мати свої критерії, оскільки органічність, природженість людських ознак у вигляді їх прав видозмінюється у залежності від природи існування. Природу існування забезпечує суспільство стихійно, а держава – активно.

Сучасний світ важко уявити без прав людини. Сьогодні це досить актуальна тема. Адже однією з найважливіших ознак демократичного суспільства є вільне й ефективне здійснення людиною своїх прав. Саме завдяки розвитку права розвивається і країна.

Права людини тісно пов'язані з розвитком держави. Адже вони є так званим своєрідним юридичним мірилом для всіх процесів, що відбуваються в державі. Права людини перебувають у постійному розвитку, і тому відображають певні зміни в суспільних відносинах, зростання правосвідомості громадян, що досить помітно під час розгляду прав відповідно до історичної періодизації. Ми класифікуємо права людини так, а саме: а) природні права людини (це ті права, які надаються людині від народження, надані Богом і супроводжують людину аж до самої смерті); б) фізичні права людини (це ті права, які задовольняють матеріальні, духовні та інші потреби людини); в) особисті права людини (це ті права, які захищають права, свободи й інтереси громадянина).

Якщо говорити про права в Україні, то можна сказати, що потрібні певні зміни щодо прав людей. Адже в нашій державі занадто багато побудовано

на матеріальних цінностях. Люди забули, що вони передусім є людьми і повинні надавати перевагу моральним цінностям та допомагати один одному.

Ключові слова: природне право, розвиток, філософська антропологія, філософські течії.

Shcherbay I. The concept and essence of human rights.

The development of human rights and freedoms is an indispensable component of modern society. The world is built on the observance of certain rights, because if they are not observed, chaos will begin. In 2022, we can clearly see what a country's non-compliance with its rights and violation of someone else's territorial integrity leads to. The «neighbor» country brings chaos to the whole world, destroying everything and everyone in its path. But the civilized world will certainly stop pro-science and he will bear responsibility for all crimes.

Mentality is formed by the human community through cultural development. This formation becomes the foundation, the basis of the legal capabilities of a person in a specific region. That is, the legal capabilities of a person in each region can have its criteria, the organicity, naturalness of human characteristics in the form of their rights is changed in connection with nature. Society provides nature spontaneously, and the state actively.

It is difficult to imagine the modern world without human rights. Today, this is a very relevant topic. After all, one of the most important signs of a democratic society is the free and effective exercise of one's rights. It is thanks to the development of law that the country develops.

Human rights are closely related to the development of the state. After all, they are the so-called original legal yardstick for all processes taking place in the state. Human rights are in constant development, and therefore reflect certain changes in social relations, the growth of legal awareness of citizens, which is quite noticeable when considering rights according to historical periodization. We classify human rights as follows, namely: a) natural human rights (these are the rights that are granted to a person from birth, given by God and accompany a person until death); b) physical human rights (these are the rights that satisfy material, spiritual

and other human needs); c) personal human rights (these are the rights that protect the rights, freedoms and interests of citizens).

If we talk about rights in Ukraine, we can say that certain changes are needed regarding people's rights. After all, too much in our country is built on material values. People have forgotten that they are, first of all, people and should give priority to moral values and help each other.

Key words: natural law, development, philosophical anthropology, philosophical sciences.

Постановка проблеми. Права людини є основою кожного суспільства. Сьогодні це досить актуальна тема адже від розвитку прав залежить і розвиток держави.

Стан дослідження. Дослідженням важливих питань, які стосуються прав людини займається чимало науковців та відомих людей, серед яких: С. Сливка, В. Кузнецов, В. Бігун, П. Рабінович, М. Єльнікова

Метою статті є дослідження поняття та сутності прав людини.

Виклад основного матеріалу. Права людини є історичним явищем, тому що їхній розвиток завжди передбачав безперервність ідей щодо права з погляду людини як учасника суспільного життя. Загалом ступінь і характер розвитку прав людини визначається за рівнем розвитку держави і права в певному суспільстві. Держава і право, з одного боку, та права людини і громадянина, з іншого боку, не відрізняються за своєю сутністю, функціями та призначенням, хоч і функціонують незалежно одне від одного. Вони є принципово однопорядковими, взаємопов'язаними соціальними явищами [1, с. 96].

Природно-правова концепція виходить з того, що права людини – невід'ємні, природжені або даровані Богом – абсолютні і деякою мірою є позаісторичними цінностями, позбавляти яких чи обмежувати які ніхто не має права. Прихильники природно-правової концепції стверджують, що людина наділяється невід'ємними правами з народження. Проблемою у цьому підході є відсутність явного джерела права, таке право тягне за собою подальшу інституціоналізацію, позитивне закріплення [3, с. 26-27].

Хома Аквінський розрізняє чотири типи права: 1) вічний закон як відображення Божественного мудрого порядку Всесвіту; 2) божественний закон, який спрямовує людину до її вічного надприродного життя. Зрештою, згідно з християнською доктриною, земне життя людини є лише підготовкою до її загробного, вічного життя. Тому в системі християнських цінностей Божественний закон вищий від природного права та визначає його межі; 3) природний закон регулює життя людини як природної істоти і спрямовує людину до її природного кінця. Підвалинами концепції природ-

ного права є природні схильності людей та всесвітній розум. Приписи природного права мають спільний принцип: «Роби добро й уникай зла»; 4) нарешті, людське або позитивне право регулюється погрозою покарання за дії і вчинки людей у певному суспільстві, ґрунтуючись на звичаях і вимогах цього суспільства. Природне право є тим критерієм, з яким має звірятися людське право. Законодавець має виводити людське право з природного [4, с. 138-139].

За християнською доктриною, як видається, такий поділ є досить доцільним. Адже справді люди повинні робити добро та намагатись уникати зла. Ми розуміємо цей поділ так: до першої категорії відносять вічний закон, який відображатиме порядок на землі; до другої – той, що готує людину до переходу в інший світ, тому кожен сам обирає, які вчинки робити – добрі чи погані; третя передбачає регулювання життя людини чи будь-якої іншої природної істоти; під четвертою категорією розглядаємо наслідок покарання за вчинення негативних дій. У юридичній сфері слід будувати людське право, спираючись на природне.

У XIX та XX ст. виникає чимало філософських течій, шкіл, систем і вчень, які набули глобального поширення і сформували сучасні види світогляду та філософського мислення. У середині XIX ст. в Європі виникає, а наприкінці XIX та у XX ст. набуває поширення марксизм (Маркс, Енгельс), який створює діалектичний та історичний матеріалізм, матеріалістичне розуміння історії, формує діалектико-матеріалістичну методологію, застосовує їх до обґрунтування комунізму; соціал-демократизм, ідейні основи якого заклали К. Каутський і Е. Бернштейн. Потужною філософською течією став позитивізм, що виник у XIX ст. і пройшов певні етапи розвитку: класичний (О. Конт, Дж. Ст. Мілль, Г. Спенсер); емпіріокритицизм (Мах, М. Авенаріус); неопозитивізм, одним з виявів якого стала діяльність наприкінці XIX ст. і в першій половині XX ст. Львівсько-Варшавської школи (Твардовський, Лукасевич, Каторбинський, Айдукевич, Лесьневський, Тарський, Татаркевич, Балей, Мостовський). Значна увага приділена проблемам психології, етики, естетики. Розширення логіко-філософської проблематики пов'язане з діяльністю у 20–30-х роках XX ст. Віденського гуртка (Шлік, Карнап, Гемпель, Фейгль, Нейрат, Гедель) та широкого кола співпрацюючих з ним мислителів (Франк, Найгель, Айер, Кайл та ін.), який сформував напрям логічного позитивізму у філософії. Значного поширення і впливу набули екзистенціалізм, започаткований в середині XIX ст. К'єркегором і презентований творчістю Ясперса, Камю, Марселя, Гайдеггера, Сартра, близькими йому є філософія життя (Ніцше, Дільтей, Бергсон, Шпенглер) та неофрейдизм (Фромм, Хорні, Салліван); прагматизм, започаткований наприкінці XIX

– на початку ХХ ст. Пірсом і розвинутий Джеймсом, Мідом, Шиллером, Дьюї; системний підхід (Берталанфі, Ешбі, Месарович), що сформувався в середині ХХ ст., близько до нього прилягає структуралізм (Леві-Строс, Фуко, Малиновський, Парсонс); постмодернізм (Ліотар, Рорті, Дерріда, Р. Варт та ін.), який вийшов на філософську арену наприкінці ХХ ст. Дедалі більшого значення набуває філософія космізму (Ціолковський, Вернадський) [5, с. 670–674].

Можна вважати, що філософські течії є взаємопов'язаними з правами людини, оскільки кожна течія підтримує або відкидає природне право у своєму розумінні. Наприклад, марксизм відкидає природне право, адже ґрунтується на виключно державних нормах.

На думку С. Сливки, природне право як система норм (у вузькому сенсі) – це сукупність законів Природи і законів біологічного розвитку людини, на основі яких функціонує світ. У широкому розумінні природне право як система норм – це сукупність метафізичних духовно-моральних чеснот, яких повинна дотримуватися людина, підтримуючи онтологічні принципи світопорядку й обґрунтовуючи трансцендентальність власної свобідної волі для активного гармонійного самозбереження у Всесвіті. Людина дотримується норм природного права, коли вона живе за законами природи. Проте це вимагає розуміння, усвідомлення, осмислення таких процесів, оскільки людські погляди формуються під впливом і природного, і позитивного права, це називається виваженістю, поміркованістю, мудрістю. Тому під нормами природного права вчений розуміє «ті постулати природи, які людина свідомо, відповідно до власної совісті обирає для своєї поведінки» [2, с. 212].

Позитивісти виходять з пріоритету інституціоналізації гарантій через державне право. Це необхідно для стабільності правової системи і держави, а стабільність сприяє безпеці більшості людей і, в підсумку, стає головною гарантією їхніх прав.

Досліджуються проблеми співвідношення природного і позитивного права з метою пошуку певного духовного ідеалу, керуючись яким, були б можливими прогресивні зміни у праві. Дедалі більшої ваги набуває антропологія права, яка прагне знайти підґрунтя, основу права в природі людини, її бутті, сутнісних характеристиках як біосоціоодуховної істоти. Виділяють такі значення філософської антропології:

– галузь філософського знання, для якої людина є найважливішим суб'єктом філософського пізнання, оскільки вона сама для себе є кінцевою метою (Кант);

– течія, що виникла в Німеччині на початку ХХ ст. внаслідок закликів «назад до людини». Засновниками її вважають Макса Шелера, Арнольда Гелена та Гельмута Плеснера, які прагнули дати повну картину людини в єдності філософських ін-

туїцій і наукових даних про неї;

– спеціальний метод мислення, що підкреслює аналіз особи в конкретній ситуації;

– особливий антропологічний вимір традиційних феноменів філософської рефлексії, який розглядає філософську антропологію в досить широкому сенсі: як галузь філософського пізнання людини, що відзначається особливим методом осягнення світу та основних об'єктів філософського знання крізь призму суто людського буття [6, с. 65].

На мою думку, з філософського погляду можна вважати, що ці дві концепції взаємопов'язані між собою. Тому що права людини подаровані Богом з народження, але людина за своєю природою хоче дотримуватись певних норм поведінки, потребує певних правил, законів, яких вона звикла дотримуватись. На людину має великий вплив держава й суспільство. Тому не можна заперечувати жодну з концепцій, бо кожна з них є певною мірою правильною і вони доповнюють одна одну.

Спеціальна юридична література містить різні визначення прав людини: 1) права людини – це певним чином внормована її свобода; 2) права людини – це певні її потреби або інтереси; 3) права людини – це її вимоги щодо надання певних пільг, скеровані суспільству, державі, законодавству; 4) права людини – це певний тип (форма існування, спосіб вияву) моралі [7, с. 5].

На мою думку, права людини – це певний мінімум необхідного для людини, який повинен забезпечуватись у будь-якому суспільстві, незалежно від особливостей його соціально-правової системи.

Слушну думку висловлюють Л. Расказова і І. Упорова. На їхню думку, природне право починає історію права взагалі, оскільки «природне право» у своєму генезисі виходить з біологічної природи людини, і в цьому сенсі можна говорити про те, що право починається з інстинктів. Саме з інстинкту виходить, наприклад, щонайперше природне право – право на життя. Права на свободу, гідність особи, особисту недоторканність також сформувалися на ранньому етапі розвитку людського співтовариства [8].

Я вважаю, що Л. Расказова і І. Упорова мають рацію, що природне право – саме те право, яке починає історію права загалом. Адже саме природне право бере свій початок з інстинктів, а саме з біологічної природи людини. Тому що коли Бог дав людині життя, він наділив її й інстинктами.

На мою думку, право на життя є найпершим правом людини, бо спершу Бог дарує людині життя, що є великою цінністю. А вже згодом людина набуває тих прав, які передбачені для неї державою.

В. Бігун репрезентував три основні підходи до визначення людини в її застосуванні до права та наук про право. Дескриптивний полягає у

відокремленні та описі тих морфологічних, фізіологічних та інших рис, що відрізняють людину від представників інших видів живих організмів. Атрибутивний полягає у виокремленні визначальної характеристики людини (атрибути), яка в кінцевому підсумку впливає і на решту її характеристик. Сутнісний підхід полягає в намаганні розкрити сутність людини і таким чином сформувати універсальну концепцію людини [9, с. 37–42].

Ідея про три основні підходи до визначення людини необхідна, на наше переконання, при застосуванні її до права та наук про право. Бо кожна класифікація чи поділ є унікальними. Не можна заперечувати жодну з них, адже в кожній людині є своє світобачення. Ми розуміємо цей поділ як процес до того, щоб розкрити сутність людини, сформулювати універсальну концепцію особистості, відкрити саме людське начало в людині.

Так, наприклад, у привітанні на Віденській конференції з прав людини Далай-лама зазначав: «Коли справа стосується прав людини, немає значення, є вона людиною Сходу чи Заходу, Півдня чи Півночі, білою, чорною або жовтою – усі людські істоти мають однакові права від народження до смерті. Ми всі однакові» І таку думку вважаємо цілком слушною. Адже коли справа стосується прав людини, її зовнішність, раса, релігійні погляди, багата вона чи бідна – не мають значення. Головне, щоб людина була людиною і не забувала про все те людське, чим її наділив Бог. Усі люди на землі мають однакові права від народження до смерті, і про це не варто забувати.

З моменту появи прав людини були запропоновані різні їх класифікації. Залежно від рівня наукового розвитку цього питання, вибраного критерію, особливостей бачення прав людини, склалася історична послідовність розвитку класифікації прав людини – від простого розподілу на довільно викреслені компоненти до пропозицій складних систем взаємопов'язаних прав людини. З практичного погляду, класифікація основних прав набувається, зокрема, при розробці, побудові конституцій та інших законів будь-якої держави, оскільки може сприяти забезпеченню повноти й обґрунтованості послідовності викладу таких прав у законодавстві [10].

Традиційну класифікацію прав людини, в основі якої лежить генераційний підхід, розробив французький науковець Карел Васак [11]. Його поділ прав на три покоління передбачає, що перше покоління становлять громадянські і політичні права, друге покоління – соціально-економічні та культурні права, третє – колективні права або солідарні.

Варто зазначити, що традиційна класифікація прав людини є досить сухою та черствою. Пропонуємо до першого покоління зараховувати моральні і духовні права людини (ті права, які допомагають людині вчиняти певні дії, спираючись на своє ду-

ховне начало), до другого – культурні і громадянські права, до третього – соціально-економічні та політичні права, а четверте покоління складатиметься зі спільних або колективних прав.

Останнім часом дедалі частіше в аналізі національних, законодавчих систем використовують класифікацію прав людини, запропоновану Комісією з прав людини ООН. Згідно з нею всі права людини розподіляються на три основні групи: а) загальні права і свободи людини; б) додаткові права людини; в) спеціальні права людини. Зрозуміло, що перша група прав є найширшою, оскільки охоплює всі права, які мають на меті гарантувати людині умови для нормальної соціальної інтеграції і забезпечити рівну гідність з іншими людьми. До неї потрапили всі права, які встановлено Міжнародним кодексом про права людини, які охоплюють насамперед право на свободу дії особи, право на недоторканність особи, право на участь у правовому процесі, економічні, соціальні, політичні і культурні права. Додаткові права – це права, які людина набуває як член певної національної, релігійної, етнічної або лінгвістичної меншини. По суті, вони встановлюються статтею 27 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Група спеціальних прав, відповідно до запропонованої Комісією моделі, охоплює права місцевих народів та їхніх представників, що зафіксовані в Конвенції Міжнародної організації праці № 169 та Декларації прав місцевих народів [12, с. 87].

На мою думку, така класифікація є досить ґрунтовною та дає чіткий розподіл прав людини. Однак пропоную свою класифікацію прав людини, а саме: а) природні права людини (це ті права, які надаються людині від народження, надані Богом і супроводжують людину аж до самої смерті); б) фізичні права людини (це ті права, які задовольняють матеріальні, духовні та інші потреби людини); в) особисті права людини (це ті права, які захищають права, свободи й інтереси громадянина).

А. Колодій та А. Олійник виділяють фізичні й особисті права. Фізичні права – це можливості людей, що описують їхнє фізичне і біологічне існування, задоволення матеріальних, духовних та деяких інших потреб, а особисті права – це можливості людини і громадянина щодо захисту своїх прав, свобод і законних інтересів [13, с. 167].

О. Зайчук та Н. Оніщенко ототожнюють терміни особисті і громадянські права. На їхню думку, особисті (громадянські) права – це людські можливості, що забезпечують її фізичну та морально-психологічну індивідуальність. Вони слугують запорукою індивідуальної автономності і свободи, засобом захисту суб'єктів від тиранії з боку держави та інших людей. Це природні права людини, що визнаються та закріплюються державою, гарантують їй певний рівень свободи і надають

реальну можливість вільно розпоряджатися собою, гарантують невтручання в особисте життя [14, с. 184].

Я вважаю, що громадянські та особисті права хоч і взаємопов'язані між собою, проте можна сказати, що особисті права стоять вище, ніж громадянські. Тобто громадянські права є певним компонентом у складі особистих прав.

Висновки. Права людини і справді дуже тісно пов'язані з розвитком держави. І тому як держава впливає на право, так і право на державу. Якщо говорити про права в Україні, то можна сказати, що потрібні певні зміни щодо прав людей. Адже в нашій державі занадто багато побудовано на матеріальних цінностях. Люди забули, що вони передусім є людьми. Духовне і моральне відходить на другий план, а на першому місці – матеріальне. Люди оцінюють інших не за їхніми душевними якостями, а за зовнішнім виглядом, соціальним статусом тощо. Тому так важливо донести до людей їхнє істинне призначення. Адже коли йдеться про права людей, ми не повинні оцінювати людину з матеріального погляду, а пам'ятати, що у всіх нас є однакові права.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Колодій А.М. Принципи права України. Київ: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
2. Сливка С.С. Природне та надприродне право: у 3 ч. Ч. 1: Природне право: історико-філософський погляд. Київ: Атіка, 2005. 224 с.
3. Філософія права: підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С.І. Максимов та ін.]; за ред. д-ра філос. наук, проф. О.Г. Данильяна. Харків: Право, 2009. 208 с.
4. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: навч. посіб. Київ: ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2003. 382 с.
5. Філософський енциклопедичний словник / за ред. В.І. Шинкарука. Київ: Абрис, 2002. 744 с.
6. Максимов С. Антропологічні передумови правової теорії: досвід класичної філософії права. *Вісник Львівського університету. Сер. юридична*. 2002. Вип. 37. С. 64–69.
7. Рабінович П.М., Хавронюк М.І. Права людини і громадянина. Київ: Атіка, 2004. 464 с.
8. Єльнікова М.О. Генезис прав людини в історії політико-правової думки. *Právna veda a prax: výzvy moderných európskych integračných procesov*. Bratislava, Slovenska republika, 2015. С. 109–112. URL: <http://www.google.com.ua/url?cGm3FAA>.
9. Бігун В.С. Людина в праві та науках про право: три загальнонаукові підходи до дефініції. *Антропологія права: філософський та юридичний виміри (стан, проблеми, перспективи)*: матер. І Всеукр. круглого столу, 16–17 верес. 2005 р. Львів, 2006. С. 37–42.
10. Мушак Н.Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2011. № 2. С. 298–301.
11. Радзівська В. Права людини нового покоління та їх міжнародно-правове регулювання. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2010. С. 65–70. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknusv/2010_5/radzivsa.html.
12. Пушкіна О.В. Система прав і свобод людини та громадянина в Україні: теоретичні і практичні аспекти забезпечення. Київ: Логос, 2006. 416 с.
13. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 332 с.
14. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.